

БИЛИНЕЦЬ ЩІЛЬНОКВІТКОВИЙ

Gymnadenia densiflora (Wahlenb.) A. Dietr.
(*G. conopsea* (L.) R.Br. subsp. *densiflora*
(Wahlenb.) K.Richt.; *G. conopsea* var. *densiflora*
(Wahlenb.) Lindl.; *Orchis conopsea* L. var.
densiflora Wahlenb.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду

Вразливий.

Наукове значення

Європейсько-малоазійський вид на сх. межі ареалу, загальний ареал потребує уточнення.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа, Мала Азія. В Україні — в Карпатах (Сх. Бескиди й низькі полонини, Чорногора, Чивчино-Гринявські гори), Прикарпатті, дуже рідко на Розточчі, Опіллі, Поліссі. Адм. регіони: Вл, Кв, Лв, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій

В Карпатах зростає на лучних схилах, де трапляється поодинокими особинами, формує невеликі (до 200–300 м²) локальні, але багаточисельні популяції (3–9 генеративних особин на 1 м²). На Опіллі популяції нараховують по декілька сотень особин, але трапляються рідко. У Прикарпатті популяції повночленні, нормального типу. На Поліссі лише поодинокими особинами, можливо, зник.

Причини зміни чисельності

Зміна гідрологічного режиму внаслідок осушувальної меліорації, перетворення лук на пасовища, вирубування лісів, господарське освоєння земель.

Умови місцезростання

У Карпатах: від поясу передгірських дубових

і букових лісів до гірськолісового, на лісових галявинах, трав'яних схилах гір, узліссях, найчастіше в улоговинних болотах з домінуванням *Eriophorum angustifolium*, на карбонатному субстраті, приурочений до угруповань кл. *Scheuchzeria-Caricetea nigrae* та *Molinio-Arrhenatheretea*. На рівнині, росте на луках, галявинах світлих лісів та узліссях, переважно, в місцях виходу ґрунтових вод. Гігромезофіт, геліофіт, але кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 25–80 см заввишки. Бульби пальчасто-роздільні, сплюснені. Стебло товсте, улиснене, порожнисте. Листки широко-ланцетні, 15–30 мм завширшки, загострені, часто вздовж складені, зближе-

ні в нижній частині стебла. Суцвіття до 20 см завдовжки, густе, багатоквіткове (40–150 квіток), приквітки дорівнюють зав'язі. Квітки дрібні, яскраво рожеві. Губа 5–7 мм завширшки, трилопатева, шпорець тонкий, лише у 1,5 рази довший ніж зав'язь. Цвіте в червні–серпні (2–3 тижні пізніше за *G. conopsea*). Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕС. Потребує перевірки місцезнаходжень, контролю за станом популяцій, створення заповідних об'єктів в місцях поширення виду. Заборонено збирання рослин, осушувальна меліорація, випас, вирубка лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Малиновський, Царик, Кияк та ін., 2002; Мосякін, Тимченко, 2006; Стойко, Яценко, Кагало та ін., 2004; Цвелев 1969; Marhold et al., 2005; Tokaryuk, 2007; Vlčko, Ditě, Kolník, 2003.

Автори: В.В. Протопопова, І.І. Чорней, А.І. Токарюк
Фото: Р.Я. Кіш

БИЛИНЕЦЬ НАЙЗАПАШНІШИЙ

Gymnadenia odoratissima (L.) Rich.
(*Orchis odoratissima* L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Європейський вид на сх. межі ареалу, має складну біологію розвитку.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа (від Атлантичного океану до Дніпра). В Україні — переважно в Карпатах, на Опіллі, Поліссі, в Лісостепу (дуже рідко). Адм. регіони: Жт, Кв, Чн, Ль, Ів, Тр, Зк, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій

Популяції малочисленні, з порушеною структурою, складаються з невеликих груп або поодиноких рослин.

Причини зміни чисельності

Лімітуючі фактори пов'язані найчастіше з водним режимом ґрунту і антропогенними чинниками (порушення біотопів, меліорація, знищення квітучих рослин, викопування бульб).

Умови місцезростання

У Карпатах зростає в лісовому поясі, на вологих, болотистих луках, лісових галявинах, серед чагарників, на водонепроникних і погано аерованих глинистих або торф'яних кислих ґрунтах. Вид приурочений переваж-

но до угруповань кл. *Molinio-Arrhenatheretea*, *Nardo-Callunetea*. У Карпатах також трапляється в угрупованнях кл. *Vaccinio-Piceetea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 35 см заввишки. Бульби пальчатоолопатеві. Листки вузьколінійні або лінійні, гострі. Суцвіття колосоподібне, вузькоциліндричне, щільне. Квітки дрібні, ясно-пурпурові, із сильним запахом ванілі. Шпорка коротша ніж зав'язь, спрямована донизу. Цвіте в червні-липні, плодоносить в серпні-вересні. Ступінь природного поновлення невідомий, насіння проростає лише в симбіозі з певними видами грибів.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕС. Охороняється в Карпатському БЗ, ПЗ «Медобори» (відділення «Кременецькі гори»), в НПП Карпатському, «Синевир» і «Сколівські Beskidi». Потребує підтвердження більшості місцезнаходжень, уточнення ареалу та умов місцезростання, насамперед у рівнинних областях, режимів заповідності та заказного. Заборонено заготівлю рослин, випас, меліоративні роботи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Вахрамеева, Денисова, Никитина та ін., 1991; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біоріз. заповід. і націон. парків України, 2002; Малиновський, Царик, Кияк та ін., 2002; Собко, 1989; Стойко, Яценко, Кагало та ін., 2004; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: О.О. Кагало

М'ЯКУХ БОЛОТНИЙ (ХАММАРБІЯ БОЛОТНА)

Hammarbya paludosa (L.) O.Kuntze (*Malaxis paludosa* (L.) Sw.; *Orchis paludosa* L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Рідкісна рослина, представник монотипного роду на пд. межі поширення. Індикатор збереженості боліт.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євразійський вид: Європа (від Скандинавії до Середземномор'я), пн. частина Сибіру, Далекий Схід. В Україні — на Поліссі, в Карпатах, Прикарпатті, Розточчі, Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Кв, Ль, Тр, Зк, Чк, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції невеликі за розміром, нечисленні. Структура популяцій потребує дослідження.

Причина зміни чисельності.

Осушення боліт (меліоративні заходи), що призводить до зміни водного режиму.

Умови місцезростання

Торфові, осоково-сфагнові болота, вологі луки. Трапляється в угрупованнях кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна, рос-

лина 5–20(25) см заввишки. Кореневище тонке. Стебло п'ятигранне, голе, біля основи з овальним бульбоподібним потовщенням. Листки (3–4) товсті, еліптичні або довгасті, з бульбочками по краю. Суцвіття циліндричне, розріджене, з 10–15 дрібних, жовтувато-зеленкуватих квіток. Приквітки маленькі, ланцетні, гострі. Зовнішні листочки оцвітини яйцеподібно-довгасті, 2,5–3 мм завдовжки, бічні спрямовані догори, середній — повислий, внутрішні листочки оцвітини лінійно-довгасті, спрямовані вбік і вгору відігнуті. Губа товстувата, 1,5–2 мм завдовжки, догори обернена, яйцеподібна. Зав'язь дзигоподібна, нескручена. Цвіте у липні–серпні, плодоносить в серпні–вересні. Розмножується насінням і вегета-

тивно (бульбочками, які утворюються по краях листків).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕС. Охороняється в ПЗ «Медобори», Черемському і Рівненському. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено збирання рослин, гербарію, проведення меліоративних робіт.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтоформує.

Основні джерела інформації

Вахрамеева, Денисова, Никитина, Самсонов, 1991; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автор: І.А. Тимченко
Фото: О.О. Орлов

БРОВНИК ОДНОБУЛЬБОВИЙ (ГЕРМІНІЙ ОДНОБУЛЬБОВИЙ)

Herminium monorchis (L.) R.Br.
(*Ophrys monorchis* L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Рідкісний бореальний вид на пд. межі диз'юнктивного ареалу, єдиний представник роду в Європі.

Ареал виду та його поширення в Україні

Євразійський вид, поширений в Європі, Малій і Середній Азії, Сибіру, на Далекому Сході, в Індії, Монголії, Тибеті, Китаї, Японії. В Україні — в Карпатах, на Поліссі, в Лісостепу. Адм. регіони: Жт, Чн, Ль, Ів, Зк, Чц, Хм, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій

Чисельність і щільність низька, зростає здебільшого поодиноко, кількість популяцій постійно зменшується, частина їх втрачена.

Причина зміни чисельності.

Зміна гідрологічного режиму внаслідок меліорації земель, торфорозробки, випас худоби.

Умови місцезростання

Вологі і болотисті луки, осоково-гіпнові низинні болота, в угрупованнях союзу *Caricion davallianae* (кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*), союзу *Molinion* (кл. *Molinio-Arrhenatheretea*), рідше — в заболочених рідколіссях і серед чагарників. Трапляється переважно на багатих на вапно ґрунтах. Мезогірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 35 см заввишки. Бульба одна (рідко 2). Стебло має біля основи два (іноді три) зближені, обернено-яйцеподібні листки. Суцвіття колосоподібне, видовжене, багатоквіткове (10–45 квіток). Приквітки лінійно-ланцетні або ланцетні, майже дорівнюють зав'язі або трохи коротші від неї. Квітки дрібні, жовтувато-зеленкуваті, з сильним медовим запахом, трохи повислі. Листочки оцвітини складені дзвоникоподібно, зовнішні — яйцеподібно-довгасті, тупуваті, до 3 мм завдовжки, два внутрішніх майже списоподібні, видовжено загострені, до 4 мм завдовжки. Губа без шпорки, але з мішечкоподібною заглибиною при основі, трилопатева, з боковими лопаття-

ми шилоподібно-лінійними і середньою лопаттю більш довгою (в 2,5 рази) і більш товстою, ніж бокові. Зав'язь скручена, сидяча, на верхівці вперед нахилена. Цвіте у травні. Розмножується насінням (дає до 1,5 тис. насінин на одну рослину) та вегетативно (може утворювати дві бульби).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II СІТЕС. Охороняється в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Потрібен контроль за станом популяцій. Заборонено збирання рослин, гербарію, торфорозробки, проведення меліоративних робіт, випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Андрієнко, Арап, Воронцов та ін., 2003; Вахрамеева, Денисова, Никитина, Самсонов, 1991; Каталог раритетного біоріз. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Тимченко, В.І. Гончаренко, І.І. Чорней
Фото: О.С. Мандзюк, Т.В. Степаненко

